

A *Halhatatlan népköltészet* jóval több, mint szerény címéből vagy alcíméből kitűnik, nemcsak néprajz, nemcsak magasrendű népszerűsítés, hanem vallomás és tettekre serkentő buzdítás is a magyar tudományosság egyik legkitűnőbb, tájunkról, városunkból indult egyéniségének gazdag életművéből. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

SZABÓ FERENC

TAMÁS ALADÁR: AGGODALOM JEGYÉBEN

Kulturális közéletünkben még mindig nem foglalja el az öt megillető helyet a szocialista örökség. Ennek fő oka az, hogy sem terjedelmében, sem mélységében nincs feltárva az a kulturális — benne irodalmi és művészeti — tevékenység, amely a magyar munkásmozgalmon belül a népi demokratikus forradalomig folyt. Figyelmet érdemel ezért a *Magvető Könyvkiadó* törekvése, hogy az e téren levő lemaradást, hiányosságokat pótolja. Jelentős forráskiadványokkal, mint például a Markovits Györgyi összeállításában megjelentetett kötetekkel, a széles olvasóközönség számára teszi hozzáférhetővé a magyar ellenforradalmi rendszer ellen, a szocializmusért harcoló írók írásait. E célt szolgálja Tamás Aladár tanulmánykötete is.

Tamás Aladárnak az 1920-as évek közepétől folytatott kommunista írói és szerkesztői munkássága az Akadémiai Kiadónál 1964-ben megjelentetett 100 %-válogatással tartalmában is ismert lett. Jelen kötet a párizsi és a dél-amerikai emigrációban, valamint a felszabadulás után itthon — napjainkig — írt cikkeit, kritikáit tartalmazza. Különösen jelentősek az írói visszaemlékezések, melyekből József Attilának, Dési-Huber Istvánnak és Stromfeld Aurélnak az illegális párttal való kapcsolatára vonatkozóan kapunk új adatokat. A József Attila és a párt szervezeti viszonyát tisztázni hivatott vitában a kötetben jelenik meg először a szerző hozzájárulása Szabolcsi Miklósnak a *Kritika* 1965. novemberi számában publikált írásához.

Annak ellenére, hogy a kötet a múltat és a múltra emlékező írásokat tartalmazza, az író szükségesnek látta *Utószó* írását, melyben a kettő viszonyáról nyilatkozik. Ennek az igénye az olvasóban is felmerült. Az ellenforradalmi korszakban, az 1930-as évek második feléig a kommunista párt „merev, szektás politikája” (ahogy Tamás Aladár is írja — 253.) gátolta a haladó értelmiség és a párt egymásra találását. Ennek a kultur- és irodalmpolitikának a képviselői — akik közé a 100 % idején Tamás Aladár is tartozott — többségükben idővel felismerték tévedéseiket, és azokkal szembe nézve egy új szintézist tudtak alkotómunkájukban teremteni. Példa erre Fábry Zoltán, akinek volt erkölcsi és eszmei bátorsága számvetést csinálni — 1929-ben a Korunk-ban megjelent *Úri muri*-kritikája kapcsán, s ezzel az alkotói magatartással tudta csak megírni *Visszanéző*-jében a kor hiteles marxista értékelését (*Kúria, kvaterka, kultúra*). Tamás Aladártól — akinek alakját a kötet előszavában Szabolcsi Miklós „a bátorság, a morális helytállás és a hűség kommunista példái” közé sorolja — hasonló, tanulságok levonására és a további eszmei harc fokozására serkentő visszatekintést várunk. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

ILLÉS LÁSZLÓ: JÓZANSÁG ÉS SZENVEDÉLY

Tiszteletre és elismerésre méltó az a szenvedély, amellyel Illés László küzd a szocialista irodalmi hagyományok feltárásáért és helyes értékeléséért. Több helyen hívta és hívja fel a figyelmet arra, hogy napjaink elsőrendű kultúrpolitikai feladatai közé tartozik e hagyomány közkinccsé tétele. Az eddig elért eredményeket e téren értékeseknek mondja, de nem tartja elegendőnek, hiszen még az alap kutatásokban is sok munkát kell elvégezni, ami pedig feltétele a magyar szocialista irodalom átfogó értékelésének. Az egyes szocialista országok példájára hivatkozva figyelmeztet arra, hogy szervezetileg, apparátus tekintetében sincsenek megteremtve nálunk a feltételek e feltáró munka gyors elvégzéséhez. Az összegyűjtött irodalmi anyag történeti, eszmei és esztétikai értékelését pedig nehezíti, hogy az elmúlt ötven év társadalmi eseményeinek feldolgozását és értékelését a történet-, illetve a párttörténetírás még nem végezte el, valamint az is, hogy csak napjainkban lett a művészeti és

irodalmi élet egyik központi vitatémája a szocialista realizmus kritériuma, történeti és tartalmi jegyeinek tisztázása.

Illés László a magyar kommunista emigráció íróinak a magyar irodalmi közéletben is sokáig ismeretlen tevékenységét tárta fel irodalomtörténeti és kritikai munkássága során. Az 1920-as évek német szocialista irodalmában alkotó- és szervező munkájával az emigráció majd minden tagja részt vett. Az erről adott összefoglaló áttekintés és értékelés jelentős adalék a szocialista realista irodalom létrejöttének történetéhez. A moszkvai magyar emigráció legjelentősebb lapjának, az *Új Hang*-nak a kritikai munkásságát ismertetve, Illés László feltárta azt az elméleti tevékenységet, amellyel az emigráció politikusai és kritikusai hozzájárultak a magyar társadalmi, politikai és szellemi élet problémáinak tisztázásához, ezzel segítve az országon belüli haladó erőket a tájékozódásban; történelmi távlatban pedig előkészítve a népi demokratikus forradalmi átalakulás politikai és elméleti kérdéseinek megoldását. Léka János életútjának megrajzolásával, Karikás Frigyes portréjával, Kun Béla, Pogány József, Barta Sándor, Gábor Andor és Hidas Antal könyveiről írt kritikáival pedig az egyes alkotói utak gondos elemzésével gazdagítja ismereteinket az emigrációról.

A hazai szocialista örökségből az antifasiszta irodalom és Nagy Lajos foglalkoztatja leginkább Illés Lászlót. A Nagy Lajos-i életmű eszmei és esztétikai megítélésében éles harcot folytat azokkal, akik „igyekeztek elvitatni tőle az írói nagyságot, sőt, megkérdőjelezték világszemléletének szocialista alaptendenciáját is”. (171.) Amilyen tiszteletre méltó a szerző Nagy Lajosért vívott harca, melynek során az író „visszavonulását” az „okok és hatóerők egész rendszerével” tudja magyarázni (198–99.), annyira problematikus, hogy másokkal, konkrétan Kassák Lajossal és körével szemben egy más irányú elfogultságot lehet kiolvasni Illés László értékeléseiből. „...a kultúrában és művészetben magasrendű kassáki életmű – amint Lukács György a hatvanéves Kassákot köszöntve írta – azok életének, életproblémáinak tükröződése, formátnyerése, akik az ellenforradalmi korszakot emberi és szellemi tönkremenetel nélkül átvészelték.” Arra kellene itt választ adni – szerintem –, hogy milyen objektív tényezők alkották alapját a kassáki magatartásnak, mely a munkásosztály egy rétegének a magatartása volt. Ha a kérdést elintézzük egy „likvidátor” jelzővel, amint Tamás Aladár teszi, vagy csak „a külön utat”, mint negatívumot hangsúlyozzuk, akkor megkerüljük a komplex választ. E probléma másik oldala pedig az, hogy a Kassák-körben született meg pl. a magyar szocialista foto (melyet napjainkban ismer meg az ország) és grafika, olyan képviselőjével, mint Lengyel Lajos. Gró Lajos, a hazai marxista filmesztétika megteremtője, szintén Kassák mellett fejtette ki tevékenységét.

Illés László ugyanakkor élen jár a szocialista realizmus helyes értelmezéséért vívott harcban; ő az, aki a szocialista avantgarde elismertetéséért küzd, a „nagy-realizmus” híveivel szemben. Történelmileg mutatja ki a „nagy-realizmus” elmélete térhódításának és egyeduralmának káros hatását a nemzetközi szocialista irodalomra és művészetre. Vele szemben az izmusok formaeszközeivel, valamint a proletkult műfaji és stíluseszközeivel – a riportázs, a filmszerűség, a Neue Sachlichkeit szenvtelensége alkalmazásával – alkotó szocialista írók értékeit tárja fel. Ez az elméleti alapállás teszi jelentőssé és hasznossá Illés László megnyilatkozásait; kritikáit és elméleti írásait napjaink magyar és nemzetközi irodalmával kapcsolatban. Gerelyes Endre, Ladányi Mihály, Csanádi Imre, Juhász Ferenc és Váci Mihály versesköteteinek kritikái kapcsán valóság és művészi kifejezés összefüggéseit kutatja. Azt a költői magatartást fogadja el, amely vállalja a valóság vállalását, de „vezércsillaga a fénylő értelem”. (483.) Elkötelezettség és humanitás kapcsolja össze az szellem embezeit a világban, ez az a közös nyelv, mely napjainkban az emberiség sorsproblémáival vívódó írókat csatasorba állítja az emberi értékek, a béke védelmében. Illés László kitelkintései a világirodalomra erről adnak hírt.

Illés László kötete, a szétszórtan megjelent cikkek és tanulmányok egységbe fogva gazdag alkotói világot tárna elénk. Egyre táguló látóköri, mely felelősségtudat és eszmei igényesség teszik vonzóvá az alkotót és írásait, s így „egy nagyobb összegezés előkészületi stádiumánál” – aminek a szerző szánta a kötetet – jelentősebb szerepet tölt be. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

PÁSZTOR JÓZSEF